

TERMINI OZNAČAVANJA "BASME /BAJALICE" U SAVREMENOM GRČKOM JEZIKU

Ljiljana M. Vulović

University of Belgrade, Serbia

Article History:

Submitted:

Accepted:

Abstract

Bajanje, basma, bajalice are the serbian words that belong to the circle of magical terminology. Interesting is the comparative approach that compare the Serbs and the Greeks at the linguistic aspect. *Bajanje* is seen as a magical behavior which aims to make a change in the desired direction. As a rule, the basis of this behavior makes a voice part - specific language formula, shorter or longer, which is usually called by Serbs *basma*. In the literature the Serbs use the word *bajalice* as a synonym for the *basma*, term that in Serbian is used as a common name for a person who is engaged in chanting, and it is usually a woman. Greek for *bajanje* use the term *κατάδεσμος*, while for the *basma* they have more terms: *κατάδεσμος, μαγεία, μαγγανεία, γητεία / γήτεμα, ξόρκι, and επωδή*. Based on these findings, we see that the Greeks „*bajanje*“ use the above terms and that as a marker for the same action and as a result of these actions they have “*basme, bajalice*”. In the case of the Greek’s terms we can make a classification on the basis of objective magic spells that act on the content and those can be as follows: 1. positive or negative for achieving any goal, whether good or bad - *κατάδεσμος, μαγεία, μαγγανεία*. We must draw attention to just *κατάδεσμος* and *μαγγανεία* are *basme* with negative content and operation. 2. those that are used for the treatment and reject evil *ξόρκι, επωδή* while *γητεία / γήτεμα* may be to invoke the rejection of evil, so for healing and for love.

Narodno bajanje predstavlja širok prostor za ispitivanje gradje kako kod Srba tako i kod Grka. Ispitivanje se vrši sa više aspekata, držeći se magijskih principa i pravila koja vladaju u građenju verbalne strukture bajanja. Interesantan je komparativan prilaz kojim se upoređuju basme kod Srba i Grka s lingvističkog aspekta. Grci za "bajanje" koriste termin καταδέσμος, dok za basmu imaju više termina: μαγεία, ξόρκι, γήτεμα, μαγγανεία, επωδή. Svaki termin označava posebnu vrstu basme što se ogleda u različitim terminima označivačima. Na uporednom primeru svakog grčkog termina videćemo podudarnosti u sistematizaciji naših basmi što otvara veliki prostor za istraživanje.

Ključne reči: bajanje/ basma/bajalica, μαγεία, μαγγανεία, γήτεμα, ξόρκι, επωδή.

1. Uvod

Narodno bakanje “kao oblik magijskog ponašanja čiji je cilj ostvarivanje neke promene u željenom pravcu” (Tolstoj, Radenković, 2001: 16) predstavlja širok prostor za višeslojno ispitivanje građe, držeći se magijskih principa i pravila koja vladaju u građenju verbalne strukture bakanja. Narodno bakanje kod Srba (i svih Južnih Slovena) je veoma detaljno obrađeno (v. predloženu literaturu u fusnotama) ali nedostaju radovi i paralelni primeri vezani za narodno bakanje kod savremenih Grka a da su prezentirani na srpskom jeziku. Problem leži u jezičkoj barijeri, pošto se prostorno šire izučavanje novogrčkog jezika kao stranog razvija tek nakon 1967 godine. Premda postoji mnoštvo radova na grčkom jezičkom području, u okviru grčke „λαογραφία“ etnologije, kod nas nema radova koji bi dali komparativni prikaz situacije pri ispitivanju narodnog bakanja u istovetnoj funkcionalnoj i lingvističkoj problematici. Blizina dva naroda, s aspekta teritorijalnosti, Srba i Grka, ekonomske i duhovne veze su svakako dovele do postojanja ako ne semantičke istovetnosti, ono bar sličnosti u pogledu termina iz sfere verovanja i običaja.

U ovom radu ćemo detaljnije raspravljati o terminima: narodno *bakanje*, *basma* / *bajalica* kao delovima verbalne magije i kao zasebnim delom magijske prakse. Upotrebom izgovorene ili pisane reči, najčešće je tajni, skriveni deo usmene ili pisane magijske tradicije u svakoj ljudskoj kulturi. Usmeni korpus verbalne magije deo je kolektivnog pamćenja, tajno prenošen s kolena na koleno i pamćen kao deo zajedničke prikrivene kulture pojedinaca koji su se kroz istoriju bavili ovim umećem. Moramo skrenuti pažnju da „u izvesnom stepenu, na slovenska bakanja uticala je pisana magijska književnost (apokrifne molitve, zaklinjanja, magijski zapisi i formule). Prepoznatljiva su tri pravca uticaja: vizantijski (preko grčkog jezika), romansko – germanski (preko latinskog i nemačkog) i u nezatnoj meri islamsko – orijentalni (preko turskog i arapskog jezika). Najarhajičniji sloj kod Slovena je u bakanjima i posebno se čuva kod Slovena koji naseljavaju-balkansko – karpatsku oblast i na Ruskom Severu“. (Tolstoj , Radenković, 2001: 18).

Narodno bakanje kod Grka u potpunosti se može uklopiti u sistem narodnog bakanja koji je detaljno definisao i sistematizovao Ljubinko Radenković u nizu svojih radova a posebno u delu

“Narodna bajanja kod Južnih Slovena”. (Radenković, Lj, (1996a). *Narodna bajanja kod Južnih Slovena* , Beograd: Prosveta, Balkanološki institut SANU, dalje u tekstu: Radenković, 1996a) .¹

“Narodna bajanja su posmatrana kao specifičan oblik komunikacije. Veza između magije i jezika odražava se kroz vjerovanje da određene riječi, izgovorene na određeni način, mogu uticati preko uverenja da reči nose određeno značenje i određenu energiju. Magijski je govor stoga ritualni čin i jednake je, ako ne i veće važnosti, za uspjeh magijskog čina od nekih neverbalnih magijskih praksi i dejstvovanja. Postavljen je model komunikativnog lanca koga u ovakvim slučajevima čine sledeći elementi: pošiljalac i primalac informacije (poruke), način, uslovi i sredstva opštenja, kao i sistem kodiranja. Pošiljalac informacije jeste bajalica (po pravilu žena), primalac je obično nevidljiv a zamišlja se kao biće iz divljeg sveta koje ugrožava čoveka kome se pruža zaštita bajanjem. Informaciju (poruku) bajalica najčešće šalje verbalno i neverbalno, odnosno izgovaranjem utvrđenog bajaličkog teksta i izvođenjem određenih radnji uz upotrebu pojedinih predmeta. Da bi poruka bila na odgovarajući način primljena i da bi se izvršio postavljeni cilj (najčešće iskazan kao razdvajanje demonskog bića od čoveka) , strogo se uvažavaju prostorno vremenski parametri (gde i kada se izvodi komunikativni čin)”. (Radenković, 1996a: 8 - 9). Na osnovu iznetog citata sledi zaključak „ basma je ustanovljeni govorni obrazac kojim se najčešće ostvaruje komunikativni čin bajanja“. (Radenković, 1996a: 65). Dakle, basma se shvata „kao „instrument“ posebne vrste i oblika koja nosi posebnu snagu i koja ima za zadatak da vrati u normalno stanje narušeni poredak.“ (Tolstoj , Radenković, 2001: 17).

Radenković (1996a:7) bajanje „, posmatra kao magijsko ponašanje čiji je cilj da se izvrši neka promena u željenom pravcu. Po pravilu, osnovu tog ponašanja čini govorni deo – posebna jezička formula , kraća ili duža, koja se kod Srba najčešće naziva basma i koju prate pravila izgovaranja (način, vreme i mesto).“

---

¹ A takodje, i sledećim njegovim radovima :

Раденковић , Р.(1991). *Казивања о нечистим силама*. Ниш.
Раденковић, Љ.(1982). *Народне басме и бајања*. Ниш; Приштина; Крагујевац.
Раденковић, Љ.(1996b). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш.
Radenković, Lj. (1973). *Urok ide uz polje. Narodna bajanja* . Niš: Gradina.
Radenković, Lj. (1982). *Narodne basme i bajanja*. Niš: Gradina., Priština: Jedinstvo Kragujevac: Svetlost
Radenković, Lj. (1983). *Narodna bajanja*. Beograd.
Radenković, Lj. (1996a). *Narodna bajanja kod Južnih Slovena*, Beograd: Prosveta, Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja, knj. 60.

„Prema nameni južnoslovenske narodne basme se mogu podeliti u tri grupe: 1) medecinske (za lečenje raznih bolesti); 2) privredne (protiv grada, kiše, magle, protiv štetočina , za uspešan lov) ; za društveni život (ljubavne pesme).“ (Radenković, 1996a:72). Po strukturi pak, basme imaju oblik ustaljenih fraza, molitva, zaklinjanja ili razvijenu sižejnu šemu. (Tolstoj, Radenković, 2001:17).

Cilj ovog rada jeste da se preciznije razmotre nekoliko verbalnih magijskih oblika i to sa tri aspekta: književnojezičkog, istorijskog i etnološkog. To su termini *bajanje /basma /bajalica*. Najpre ćemo jasno da ih definišemo i prezentujemo kako na srpskom tako i na grčkom jeziku.

2. Narodno *bajanje/ basma /bajalica*

Basma i *bajanje* je komunikativni oblik skupa magijskih radnji koje su evidentne kroz celu istoriju Slovena i svih susednih naroda a i šire. *Bajati, bajem, bajam* „izgovarati vradžbine, vršiti propratne magijske radnje, proricati“, *bajati vodu* „madjijati,, (Bjeletić, Marta; Vlajić - Popović, Jasna; Vučković, Marija; Djokić, Maja; Loma, Aleksandar; Petrović, Snežana,(2006) *Etimološki rečnik srpskog jezika 2*, Beograd: Prosveta, Balkanološki institut SANU. Dalje u tekstu Loma i dr., (2006):83-84), odnosno, *bjati-bajem* pripadaju terminologiji , po mišljenju Skoka (1971: 92-93) staroslovenskoj mitologiji i sferi običaja , verovanja i magijske prakse. Sama riječ dolazi iz predhrišćanske stare slavenske mitološke terminologije i narodnoga vjerovanja. Na zapadu, od 1452 godine za narodno *bajanje* se koristi termin „vražanje“ (*bajati*, -ēm impf, na istoku , vraćati na zapadu).

Prvobitno značenje je isto kao i u gr. φημί “govoriti”. Pejorativno značenje razvilo se iz reči “vračanje”. Ono se vidi najbolje u prefiksaloj složenici *nabajati nekome nešto* ”nekoga krivo izvijestiti”. Ovo posljednje značenje nalazi se i u stčeš. *boju, bati*, kao i u lotiškom *batJma* »kriva vijest« i u jednako obrazovanom latinskom *fama*, gr. φήμη »glas«. Pomoću sufiksa -n dobila se izvedenici: *basna* f “(danas) fibula” a izvedenica koja se dobila pomoću sufiksom -bka je *bajka*. Moramo spomenuti i radne imenice na -ač: *bajač*, na -lac, -lica (v.): *bajalac* m prema *bâjalica* f, pejorativna na -alo (v.): *bojalo*; na -vāc, -vica , *bâjavac* m prema *băjavica* î (kajkavski); i denomine: *obajati, -jēm-pļ*. (Vuk, na istoku) *očarati* (na zapadu).

Kako vidimo, izvedenice iz glagola *bajati* su imenice *bajač, bajalac i bajalica* za osobe koje bajaju te reči *bajka i basna*, te *basma* za različite književne oblike. Radne imenice su *bajač,*

bajalac, bajalica, pejorativna *bajalo*, denominali *obajati/obajem* „očarati“ na zapadu. (Skok 1971: 92 – 93).

Po Skoku (1971: 92 – 93) osnova od koje nastaju gore navedeni termini je “praslavenska i sveslavenska *ba-“, i ona je postojala i u baltoslavenskom te vodi poreklo iz ie Skok (1971: 92 – 93) navodi da Miklošič i Matzenauer smatraju da je reč u vezi s madž. *báj* »magia, incantatio, ali i muka, zlo, teret«, terminom koji potiče iz tur. *bagy “veza”. Može se uporediti s džag. *báj* »veza, čarolija«, *bajlamak* »očarati«, *bajgin* »začaran«. Nalazi se i u složenici *đozbaidžija* “mađioničar” (göz »oko«) (Skok, Slávia 15, 343). Ovamo ide i *bağlama* kao prezime. Međutim, *nabajati i bajati* u hrvatsko-kajkavskom znači “mučiti, štrapacirati, inkomodirati nekoga”. *Bajanje* se kroz istoriju hrvatskog jezika, kako smo videli, naziva i „čaranjem, vraćanjem i vražanjem“. (Deniver Vukelić, Uvod u klasifikaciju verbalne magije i verbalna magija u zapisanoj usmenoj hrvatskoj tradiciji, u *Studiam Mythologica Slavica* XVII, 2014: 243- 270, dalje u tekstu Vukelić, 2014:243-270).

Ovaj termin *bajati* znači i “liječiti bolest ili drugu životnu teškoću paramedicinskim, natprirodnim načinima”. Najčešći oblik bjanja stoga je primarno iscjeliteljski, odnosno ona predstavljaju jedan od najstarijih oblika borbe čoveka protiv bolesti (Kropej 2009: 146) koja napada čoveka i sve što ga živo okružuje. Dakle, kasnije se iz reči *bajati* razvilo i pejorativno značenje u kontekstu *nabajati nekome nešto* „nekoga krivo izvestiti“, odnosno “pričati laži, pretjerivanja ili izvrnute činjenice” što se vidi i u lat. *fama* „glas“.

Uz ovaj glagol postoji i glagol *bahoriti*, iz koje se izvode i reči *bahorija, bahornik i bahorica*, a s prvobitnim značenjem “govoriti nejasne, magične formule” (Skok 1971: 92 – 93): *bāhoriti*, -im impf. (Vuk, 16. v., zapadni pisci) *bajati*. Odatle apstraktum na -ija i na -je', *bahòrija, bāhorje* „bajanje“, radne imenice *bahornīk, bahoternik* (valjda složenica) prema *bāhorica* „bajalac, -ica“. Glagol je izveden s pomoću h < s(k) od ie. osnove *ba-, koja se nalazi u gr. φημί »govorim« i u našem *bajati* (v.), *bajalac*. Odatle rusko *bahan* “hvastati se” i radna imenica *bahar'* “brbljavac, čarobnjak”. Osnova *bah- nalazi se i u drugim slavenskim jezicima, osim u bugarskom i poljskom. Zbog toga se može označiti kao praslovenska. Prvobitno značenje bilo je “govoriti nejasne, magične formule”; odatle onomatopeiziranje osnove s pomoću -or-, upor. *žuboriti, krákořiti*. Kao i *bajati* ide u (Skok 1971: 92 – 93).

Dakle, da zaključimo, psl. glagol izvodi se iz pie. korena *bha- < *bheH2- „govoriti“ (reč, molba, zapovest) ; od ie. paralela najbliže stoji lat. *fari* sa prezentom proširenim sufiksom -ie- for <

*faior prema prvobitnijem atematskom obrazovanju u gr.φημί, dor. φαμί . (Loma i dr.,2006:83-84).

S druge pak strane postoji i reč *čar* koja takođe ima značenja kao i lat. *divinatio*, *incantatio*, rus. volšebstvo i koja je podjednako baltoslovenski i sveslovenski magijski termin iz praslavenskog doba. Iz nje proizlaze i reči *čarati*, *čarovan* (*čaroban*), *čarovit*, *čarnik* i *čarnica*, *čaralac* i *čaralica*, *čarovija* (*čarobija*, *čarolija*, *čarovnica* (*čarobnica*) i *čarovnjak* (*čarobnjak*). (Vukelić, 2014:243-270). Kao najstariji slovenski termin iz oblasti magije, reči *čar* i *čarati* bile su tabu. Zbog toga su za njih postojale posuđenice *coprati*, *coprtja*, *čnparnjica* i eufemizmi *viška f* (Lika) *vještica f*, *viščun*, *čini*, *opčiniti*. Kad je riječ *čar* izašla iz folklorne magije, promenila je značenje u ono jednako kao u latinskoj riječi *carmen*, *incantare* > fr. *charme*, *enchanter*. Prema Skoku vokal *á* u *čar* dolazi od ie. *e* posle palatala, kako pokazuje lit. *keras* “čar”, odatle denominal *kereti* “pogledom ili rečima začarati, ureći”, od ie. osnove *qyēr-* “činiti, obrazovati”. Osnovno je značenje toga glagola bilo “činiti”, a kako pokazuje sanskrska paralela *karoti* 3. 1. sing. “čini”, ali i izvedenica nižeg prevojnog stepena, *krty* a znači “čar”; u keltskom (kimričkom) *peri-* također znači “činiti”. Isti se razvitak ponavlja i kod Slovena (ini pl. m., *opčiniti*, u tal. *fattura*, stfr. *failure* i španj. *hechicera* “vještica” (Skok 1971: 295). Čin se stoga definiše na tri semantička značenja: 1° oblik, način, 2° radnja, djelo, ali u folkloru 3° u pl. čini m. pored f. “incantatio” i “magija” te radne imenice na -úń od participa perf. aktiva činilac m prema činilica f “incantatrix” od (op)činiti “začarati” (Skok 1971: 325 – 326).

“U raznim srpskim krajevima basma može biti označena i na drugi način; u istočnoj Srbiji – *basan*, kod Srba krajišnika – *basna*, u Hercegovini i na Kosovu – *bajka*, u Jadru – *odbrajanje*, na Krodunu – *izgovaranje* i *čitanje*. Kod Bugara se javljaju slični nazivi: *basma*, *basna*, *bailka*, *basemka*.” (Radenković, 1996a: 65). V. starorusko *basniti* “pričati, izmišljati”.

“U literature se kod Srba sreće i naziv *bajalica* kao sinonim za basmu” (Radenković, 1996a: 66). Medjutim, termin *bajalica* se u srpskom koristi kao “najčešći naziv za osobu koja se bavi bakanjem” i to su pojedinci, obično stare žene, a ređe i muškarci (Radenković, 1996a:14). Rečnik SANU (1959: 247) konstatuje više sinonima za označavanje ovakvih lica: (za ženu) *bajaluša*, *bajanica*, *bajara*, *bajarica*, *bajačica*, *basmara*, *basmarica*, *bahorica*, *bahornica*; (za muškaraca) *bajalac*, *bajalica*, *bajalo*, *bajar*, *bajač*, *balać*, *basmač*, *basmadžija*, *bahornik*. U rečniku JAZU (1880:154), za bajača postoji još naziv *bahoternik*. (Radenković, 1996a: 14).

Kod Hrvata u Hercegovini – *mole i moliboge*, u Kotarima u Dalmaciji – *vidigoje*, u Makedoniji su to *basmarice, bajalici, bajaljki*, u Bugarskoj – *bajački, basmarki*, u Sloveniji *zagovarjalki*, kod Rusa *zagovorščici* itd. (Tolstoj, Radenković, 2001: 17). One koje bajanjem nanose štetu se nazivaju kod određenih naroda različito: *vrčarice, vražalice, činjarice, madjionice, čarovnice, coprnice, kaldunje*. (Tolstoj, Radenković, 2001: 17).

3. κατάδεσμος

Ako skrenemo pažnju na termine “narodno bajanje” u smislu radnje, “basma” kao verbalni čin te radnje i “bajalica” kao instrument / osoba koja vrši čin bajanja i pokušamo da pronadjemo paralele kod Grka dobijamo sledeću situaciju: termin *κατάδεσμος* označava *λαογρ. μαγική πράξη που πιστεύεται ότι προκαλεί εμπόδιο ή βλάβη σε κάποιον ή ότι τον αναγκάζει να κάνει κάτι* (magijsku radnju za koju se veruje da može da uzrokuje smetnje ili da nanosi štetu nekome, ili da ga prinudjuje da nešto čini) (Μπαμπινιώτης, 1998: 853). Termin se u potpunosti slaže sa značenjem reči „bajanje“ u kom smislu ga Grci i koriste. Mnogi rečnici takodje, navode da termin označava „magijsku radnju“: (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, από το Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, 1998, Αθήνα. on line - http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html u daljem tekstu Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, 1998) *κατάδεσμος*, ο : (λαογρ.) *μαγική ενέργεια που έχει ως σκοπό να βλάψει κπ. ή να αποτρέψει κάποιο κακό*: (magijska radnja koja ima za cilj da škodi nekome ili pak da odbije kakvo zlo).

Termin se sreće i u starogrčkom jeziku istog oblika i istog značenja *κατάδεσμος*. Od VI v. pre n. ere pojavljuju se kod Helena, odnosno u staroj Grčkoj i u kolonijama grčkim magijski tekstovi poznati pod nazivom *κατάδεσμοι* lat. Defixiones “čarobni uzao, zatravljanje čarobnim uzlom” (Gorski, Majnarić, 1976: 217). Kod Senca (1910: 481) to je samo “čarobni uzao”. Vidimo da Senc i Gorski - Majnarić kao pramarno značenje daju “čarobni uzao”. To su bili najpre kratki tekstovi pisani na olovnim tablicama a kasnije su stavljeni u grobove. Česti su u grobovima posebnih vrsta pokojnika (*άωροι, βιαιοθάνατοι*), pokojnika koji su iskusili mors immature “preveremenu smrt”, ili umrli kakvom nasilnom smrću. Po sadržaju, najpre, se tim tablicama pokušava umilostiviti njihov bes zbog takve smrti, gde je teško razlikovati molitvu od kletvi i tek kasnije postaju prava bajanja/ basme. Vremenom ove tablice dobijaju drugačiji i sadržaj i oblik i

postaju poseban oblik *μαγικοί δεσμοί, το δέσιμο με μαγεία* (“magijska vezivanja, vezivanje pomoću magije), pisani na tankim olovnim listovima i urolani i učvršćavani i bušeni iglama . Po sadržaju su to magijski tekstovi koji imaju za cilj da naškode nekome, bilo osobi bilo životinji ili da pošiljaocu obezbede ljubav voljene osobe, ili da mu obezbede kakav uspeh u takmičenju ili nekom sudskom sporu. Od bogova zazivaju se Demetra, Persefona, Erinije, Hekata i Gaja a od muških božanstava Hermes. U kasnijem periodu pojavljuju se i imena egzotičnih demona i bogova, a veoma često i samog preminulog. Vremenom sadržaj se menja i nalazi se na granici između kletve i molitve i u tom slučaju se mogu pojaviti i imena. (OCD, 2012:399-400).

Κατάδεσμος se održao kao poseban oblik magijske radnje i delovanja sve do danas. U novogrčkom posebno označava tzv. „crnu magiju“, magijske radnje kojima se teži naneti zlo kome, posebno osetljivim grupacijama i u osetljivim trenucima ljudskog života, u vremenu prelaska (rodjenje, venčanje, smrt).

Što se tiče etimologije *κατάδεσμος* vodi poreklo od str gr *κατα-δέω* 1. čvrsto svezati 2. N.T. zavezati 3. osuditi, zavezati. *Φίλτροις καταδήσομαι* „čarobnim napitkom uza se privezati”. Reč je izvedenica od gr.glagola *δέω* „, vezati, privezati okovati (Senc, (1910): 481,188). U grčkoj laografiji postoji veliki broj dela koja se bave ovom problematikom, posebno njihovim sadržajem.

2

---

²-Κουκουλές, Φ.Ι., (1926) «Μεσαιωνικοί και νεοελληνικοί κατάδεσμοι 2», Λαογραφία 9 63.

-Επωδές και κατάδεσμοι από την ανατολική Σάμο / Μ. Γ. Βαρβούνηςby Βαρβούνης Εμμανουήλ Γερ. (1966-) Published: Αθήνα: Αιγέας, 1992

-Επωδές και κατάδεσμοι Τριφυλίας με συσχετισμό προς αρχαία, μεσαιωνικά και άλλα νεώτερα στοιχεία / Δημ. Α. Κρεκούκια...by Κρεκούκιας Δημήτριος Α. (1919-) Published: Αθήνα: Τυπ. Ελλάς, 1971

-Επωδαί (ξόρκια) και κατάδεσμος εκ Νάξου by Οικονομίδης Δημήτριος Βασ. (1909-) Published: Σύρος: [χ.έ.], 1956

4. μαγεία

Termin *μαγεία* „magija, vračanje, čaranje, čini” (Balać,Stojanović, 2002: 425) predstavlja *σύνολο από μυστικιστικές γνώσεις και ενέργειες με τη βοήθεια των οποίων ο άνθρωπος πιστεύει ότι προκαλεί τη δημιουργία φαινομένων τα οποία δε συμβιβάζονται με τους φυσικούς νόμους ή την κοινή εμπειρία* (skup svih mističnih znanja i radnji pomoću kojih čovek veruje da izaziva stvaranje fenomena koji ne odgovaraju prirodnim zakonitostima ili zajedničkom iskustvu) (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, 1998 : s.v.). Magija se deli na dve vrste: 1. *μαύρη μαγεία* „crna magija“ 2. *Λευκή μαγεία* “ bela magija,,

Kod Babinjotisa (1998: 1036) *μαγεία je το σύνολο των πράξεων (συνηθ. Τελετουργικών) , με τη χρήση αντικειμένων (λ.χ. ειδικών φίλτρων , βοτανιών) ή των λόγων , με τα οποία πιστεύεται ότι μπορεί κανείς να κάνει αόρατες δυνάμεις της φύσεως , πνεύματα, δαίμονες, κ.τ.ο. να επιδράσουν για την επίτευξη επιθυμητού σκοπού (απόκτηση αγαθού, ωφέλεια ή βλάβη προσώπου κ.α.)* (skup svih radnji , obično obrednih gde uz pomoć objekata (posebnih napitaka biljaka) ili rečima, za koje se veruje da neko može nevidljive prirodne sile, duhove, demone da natera da deluju u pravcu ostvarivanja željenog cilja (sticanje dobara, kakve koristi ili nanošenje zla kome) .

Srećemo i oblik τα μάγια „magija, vradžbina, čarolija, čari“ (Balać,Stojanović, 2002:425) što predstavlja “*η άσκηση μαγικής επιροής*“ (vršenje magijskog uticaja) nastao od *μαγεία* promenom roda i akcenta. Takodje , το μάγεμα „magija , vračanje, čar, čarolija, draž, uživanje“ (Balać,Stojanović, 2002:425).

Još u srednjevekovnom grčkom nalazimo na sledeća značenja termina *μαγεία* odnosno *μαγεία*: najpre *μαγεία,- μαγική τέχνη* (u značenju magijska umetnost, veština), *-ενέργεια με μαγική επίδραση, μάγια* (energija sa magiskim uticajem i delovanjem) i *- κάθε μέσο που χρησιμοποιείται για μαγικό σκοπό* (označava svako sredstvo koje se koristi u magijske svrhe). (Kriaras, s.v.). Ovaj termin srećemo i u klasičnom grčkom u istom značenju i upotrebi što samo još jednom potvrđuje starinu ove vrste termina.

Kod Grka nailazimo i na glagol sa istom osnovom *μαγεύω* “čarati, začarati, očarati, zavesti-*ασκώ μαγική επίδραση ιδίως βλαβερή· κάνω μάγια.* „omadijati”, očarati, odnosno „vršiti magijski uticaj, posebno loš“. Glagol dobija značenje *αποδίδω σε κτ. μαγικές ιδιότητες* “pripisati nekome magijska svojstva”. Sinonim *μαγγανεύω* „omadijati u negativnom smislu „ide zajedno sa imenicom *η μαύρη μαγγανεία,*“ magija, opsena, prevara“ (Balać,Stojanović, 2002:425) *η μαγεία*

που ασκείται για κακό σκοπό (*madjija koja se primenjuje u negativnoj konotaciji, sa zlom namerom*) (Μπαμπινιώτης, 1998: 1035-1036).

Imenica **μαγγανεία** η je najpre **1.** είδος μαγείας που χρησιμοποιεί μυστηριώδεις μεθόδους και απευθύνεται σε κακοποιές δυνάμεις για την επίτευξη ορισμένου σκοπού, συνήθ. βλαπτικού. **2.** (πληθ.) τα μέσα ή οι ενέργειες που χρησιμοποιούνται για τη μαγγανεία: Κάνει / χρησιμοποιεί κάποιος διάφορες μαγγανείες. (vrsta magije koja koristi mistične metode i obraća se zlim silama u cilju postizanja odredjenog cilja, obično šetnog, ili u množini označava sredstva ili radnje koje se koriste tokom *μαγγανεία*, *madjijanja*, *vračanja* i *svakako bajanja*.(Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, 1998 : s.v.)

Smatra se da su navedeni termini u vezi sa μάγος - ιερέας σε ορισμένους ανατολικούς λαούς κατά την αρχαιότητα (*sveštenicima odredjenih istočnih naroda u staro vreme- Πέρσης ιερέας obično persijski, v. αυτός που ασχολείται συστηματικά με τη μαγεία στα πλαίσια μιας πρωτόγονης κοινωνίας- onaj koji se bavi magijom u drevnim društvima*) : dok *μαγεία*, znači „*θεολογία των Μάγων*» (*teologija magova*) a str gr *μαγεύω* “*ασκώ μαγεία*“ (*vršiti , upražnjavati magiju*).

U književnosti str gr *μαγγανεία* ”*μαγικό κόλπο*“ znači “ *magijska veština, umešnost, prevara*“ (Balać-Stojanović, 2002:382). Hofmann (1950: 224) u svom Etimološkom rečniku takodje, ove reči povezuje sa rečju μάγος, γόης- *čarobnjak/mag, απατεών-lažov, prevarant, μαγεύω, γοητεύω, θέλω*. Dok imenica *μαγεία* predstavlja *μαγική τέχνη, θεολογία των μάγων* magijsku veštinu, *teologiju magova*.Hofmann (1950: 224) Smatra da je reč pozajmjenica iz iranskog iz str. Pers. Maguš μάγος Mag.

5. γητειά

Imenica *γητειά* pripada terminima koji označavaju narodno bajanje i znači *η πρόκληση ή η αποτροπή ενός κακού, που προέρχεται συνήθ. από βασκανία, με μαγικά μέσα* (prizivanje ili odbijanje kakvog zla, koje proizilazi obično iz urokljivog pogleda, I opčinjavanja magijskim sredstvima) dakle , to basma za skidanje uroka, čini, kako dobrih tako i zli. Posebno označava basme koje su društvenog karaktera I služe za prizivanje i otklanjanje ljubavnih problema. Reč označava i „ *sve ono što poseduje magijska svojstva*” - *ό,τι θεωρείται πως διαθέτει μαγικές ιδιότητες*.

Srednjevekovna i savremena *γητεία* je nastala od *γητεία* a u vezi je sa glagolom *γητεύω* . Kriaras (s.v.) smatra da *γητεία* je *μαγική επωδή* odnosno *μάγια*.

Ovoj leksičkoj porodici pripada i glagol *γητεύω* “vraćati, bajati, ureknuti“ (Balać-Stojanović, 2002: 170) *-κάνω μαγεία σε κάποιον , ασκώ μαγική επίδραση με ζόρκια-* (omađijati nekoga , vršiti magijski uticaj vraćanjem, bajanjem) odnosno, *κάνω γητείες* „vršiti vraćanja, bajanja“ (Balać,Stojanović, 2002: 170) , kao I *προκαλώ ή αποτρέπω ένα κακό με μαγικά μέσα* “izazivam i odbijam kakvo zlo magijskim sredstvima (Μπαμπινιώτης, 1998: 420) . Od iste osnove imamo i reč *η γητεία κ. γητιά, λογ. γητεία - η μαγική ενέργεια ή λόγος , που αποσκοπεί στην πρόκληση ή την αποτροπή του κακού ή την ερωτική έλξη, ή το γήτεμα* „, vradžbina „(Balać-Stojanović 2002: 170) (magijska radnja ili govor koji ima za cilj zazivanje ili otklanjanje zla ili se koristi za ljubavno privlačenje, ili gitema) (Μπαμπινιώτης, 1998:420). Ovde vidimo i termin *γήτεμα το - η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του γητεύω-* koji označava „energiju ili rezultat delovanja glagola *γητεύω*“.Tako imamo tri oblika, različitog roda ali istog značenja: *γητεία , γητιά, γήτεμα*.

Što se tiče etimologije Babinjotis (1998:420) smatra da je ona neizvesna. Dopušta da je verovatno od str gr *γοητεύω* od aorista *εγοήτευσα > εγήτευσα* sa gubljenjem nenaglašenog –ο nastao naš glagol. O poreklu glagola *γητεύω* postoje više mišljenja. Srednjevekovno gr *γητεύω* potiče od str gr *γοητεύω* “μαγεύω“, od *γογητεύω*. Druga pretpostavka je dao Filinda (Φιλήντα. Γλωσσογν. 2, 43) I označava glagol kao *γιατρεύω με μαγικά μέσα* „lečiti magijskim sretstvima“ i izvodi ga od *εγώ γοητεύω > γογητεύω*, apokopom prvog sloga. Interesantno je tumačenje koje daje Hadzidakis koji glagol povezuje sa *γύφτος > γυφτ-εύω > γυτεύω*, ciganima budući da su se oni bavili bajanjem i vraćanjem, te time umanjuje starinu ovoj jezičkoj porodici I njen nastanak smešta u srednji vek.

Ovako široko determinisanje *γητεία , γητιά, γήτεμα* svrstava ove termine u grupu bajalica I basmi kojima su se lečile određene bolesti. Tako da cilj određuje vrstu, da li je basma za lečenje, ili basma za postizanje kakvog cilja (najčešće ljubavnog).

6.ζόρκι

Termin *ζόρκι-*„vraćanje, bajanje, čaranje, molitva kod bajanja, magično sredstvo“(Balać, Stojanović, 2002: 502) označava *μαγικά λόγια που, σύμφωνα με λαϊκές δοξασίες έχουν τη δύναμη να απομακρύνουν τα κακά πνεύματα , να θεραπευτούν αρρώστους* (magijske reči, magijski govor,

koji na osnovu narodnog mišljenja ima snagu i moć da otkloni zlo i da leči bolesne) (Μπαμπινιώτης, 1998: 1238).

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής(1998 : s.v.) *ζόρκι* determiniše kao *συμβολικά μαγικά λόγια που σκοπό έχουν να διώξουν τα κακά πνεύματα-* (simbolične magijske reči koje imaju za cilj da oteraju zle duhove).

Glagol iste osnove *ζορκίζω -ομαι* “ bajati, zaklinjati, terati neko zlo vraćanjem I bajanjem” (Balać,Stojanović, 2002: 502) znači i *απομακρύνω, διώχνω τα κακά πνεύματα με ζόρκια ή με άλλα μαγικά μέσα* (odbiti,oterati zle duhove putem bajanja ili nekim drugim magijskim sredstvima). Glagol ima značenje i *εξορκίζω*

„zakleti negog (da nešto ne uradi)”. (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, 1998 : s.v.)

Sreće se u srednjevekovnom grčkom *ζορκίζω* od *ἐξορκίζω* u značenju „*επιβάλλω όρκο* nametnuti zakletvu nekome“. Istu osnovu vidimo i u reči *ζορκιστής* ο „ „zakljinjač, onaj koji baje, vračar” (Balać, Stojanović, 2002: 502) a za ženu *ζορκίστρα*. Kriaras (s.v.) za *ζόρκι* navodi značenje *μαγική ευχή, επωδή για την απομάκρυνση κακού* „ magijska želja, magijska pesma u cilju otklanjanja zla“ .

U suštini *ζόρκι* je poseban vidi bajalica, bolje rečeno magijskog govora, jer često sadržaj je veoma teško razumljiv ili čak potpuno nerazumljiv, koji ima primarno značenje otklanjanj zla. Verovatno reč nastaje u srednjem veku.

7. επωδή

I konačno, srećemo se i sa terminom *η επωδή* „ vraćanje, čaranje, bajanje, zavera, (BalaćStojanović, 2002: 280) i u značenju *-σειρά τυποποιημένων φράσεων* , (*γενικότ.*) *το τραγούδι ή α λόγια* , *για τα οποία πιστεύεται ότι απαγγελία ή η καταπολέμηση των κακών πνευμάτων* , *τη θεραπεία ασθενειών, συν. Ξόρκι, μαγγανεία* , (*η επωδή-μαγικό τραγούδι, ζόρκι*) (niza tipičnih fraza , uopšteno pesama ili reči , za koje se veruje da recitovanje istih ili jednostavno izgovaranje ima uspeha putem magije da se bori protiv zlih duhova, ili da leči bolesne , sinonimi su *ζόρκι, μαγγανεία γητειά*, dakle, *επωδή* je magijska pesma , istovetna sa *ζόρκι*) (Μπαμπινιώτης, 1998: 669).

Kod Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (1998: s.v.) *επωδή* je *λόγος (συνήθ. έμμετρος και σε ιδιάζουσα γλώσσα) με μαγικό περιεχόμενο, ο οποίος απευθύνεται σε δαιμονικές δυνάμεις με σκοπό*

την αποτροπή ορισμένου κακού (govor, obično u stihu i na posebnom jeziku, magijske sadržine, koji se upućuje demonskim silama u cilju odbijanja određenog zla).

Reč potiče od starogrčkog *ἐπωδή* 1. Hvalospjev i molitva kod žrtava u Perzijanaca, u kojoj su se svi bogovi i sveti dusi zazivali. 2. čarobne pjesme (Sirena). Napose a), basma, bajanje za liječenje bolesti. b), čarolije da se pridobiju prijatelji i ljubavnici a to je : urok , napitak (*φίλτρα*). (Senc,1910:345).

Na osnovu iznetog vidimo da Grci za „*bajanje*“ koriste gore navedene termine i to kao označivača za samu radnju, dakle “bajanje, vraćanjem mađijanje, omađijanje” i kao posledicu te radnje “ basme, bajalice”. Termini se po sadržaju ne mogu striktno svrstati u podelu koju daje Radenković , budući da vidimo da se svi termini po upotrebi preklapaju. Možemo izvršiti podelu na osnovu cilja magijske radnje na basme koje po sadržaju mogu biti:

1. Pozitivno / negativne za postizanje kakvog cilja, dobrog ili lošeg - *κατάδεσμος, μαγεία, μαγγανεία*. Tu moramo skrenuti pažnju da samo *κατάδεσμος* i *μαγγανεία* su basme sa negativnim sadržajem i delovanjem.

2. One koje služe za lečenje i odbijanje zla *ζόρκι, επωδή*, dok *ητειά/γήτεμα* može biti za prizivanje i odbijanje zla, stoga lečenje i za ljubavne čini. Tabelarno to izgleda ovako:

Κατάδεσμος	-	
μαγεία	-	+
Μαγγανεία	-	
Γητειά/γήτεμα	-	+
Ξόρκι		+
Επωδή		+

Tabela I

Tek nakon detaljne obrade i prezentacije sadržaja navedenih basmi/bajalica možemo izvršiti uporednu analizu kako sadržaja tako i termina koji se koriste. Medjutim, i na pojedinim izvodima evidentirano je da postoji veliki stepen leksičke i sadržajne identičnosti kod basmi kod Srba i kod Grka, koja je utvrđena i kod drugih naroda u Jugoistočnoj Evropi.

Literatura

- Balać, A.- Stojanović, M. (2002). *Grčko-srpski rečnik* . Beograd:Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Beograd.
- Μπαμπινιώτης, Γ.(1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα:Κέντρο Λεξικολογίας.
- Gorski, O.- Majnarić, N. (1976). *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik* . Zagreb: Izdavačko preduzeće „Školska knjiga“.
- ETIMOLOŠKI REČNIK SRPSKOG JEZIKA 2 Sveska 2: BA–BD2, (2006) redaktori Bjeletić, Marta; Vlajić - Popović, Jasna; Vučković, Marija; Djokić, Maja; Loma, Aleksandar; Petrović Snežana, Beograd .
- Hammond, N.G.L. -Scullard, H.H. (1970). *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. (OCD).
- Hofmann, J. B. (1950). ETYMOLOGIKON ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, ETIMOLOGISCHES WORTERBUCH DESGRIESCHISCHEN. Munchen.
- E. Kriaras' *Dictionary of Medieval Vulgar Greek Literature* . Dostupno preko http://www.greeklanguage.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html (15.02.2015).
- Kropelj, M. (2009) *Slovenian Charms Between South Slavic and Central European Tradition*. U: Charms, Charmers and Charming – International Research on Verbal Magic. New York: Palgrave Macmillan, 145–162.
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, από το Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, 1998, Αθήνα . Dostupno preko http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html (15.02.2015).
- *Νεοελληνικές λαϊκές επώδες (γητείες, ζόρκια):μορφολογικά χαρακτηριστικά και εθνογραφικές καταγραφές*. Πασσάλης , Χαραλάμπος Ν., ΑΠΘ, Τήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,2000. σε ΑΠΘ
- Мијушковић М. *Љубавне чини*. Београд, 1985
- Radenković, Lj, (1996). *Narodna bajanja kod Južnih Slovena* . Beograd: Prosveta, Balkanološki institut SANU .
- Раденковић , Р. (1991). *Казивања о нечистим силам*. Ниш.
- Раденковић ,Љ. (1982). *Народне басме и бајања*. Ниш; Приштина; Крагујевац.

- Раденковић, Љ.(1996b). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш.
- Radenković, Lj. (1973). *Urok ide uz polje. Narodna bajanja*, Gradina, Niš.
- Radenković, Lj. (1982). *Narodne basme i bajanja*. Niš: Gradina, Priština: Jedinство, Kragujevac: Svetlost .
- *Rečnik srpskohrvatskog književnog I narodnog jezika*, SANU, Beograd, 1959.
- *Riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880.
- Senc, S. (1910). *Grčko-hrvatski rječnik* . Zagreb: reprint 1988.
- *Словенска Митологија, Енциклопедијски речник*, (2001) редактори Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, Beograd:Zepter Book World.
- Skok, P. (1971-1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* / Т. 1-4, Suradjivao V. Putanec. Zagreb.